

EESTI TELEVISIOONIKANALITE VENEKEELSETE SAADETE ROLL INTEGRATSIOONIPROTSESSI KAJASTAMISEL VÕRRELDES EESTI TRÜKIMEEDIAGA

DENIS TRAPIDO, OLGA PERESILD

Käesoleva peatüki eesmärgiks on võrrelda elektroonilise ja trükimeedia rolli Eesti ühiskonna integreerimisel: millised on nendevahelised erinevused ning kuidas nad täidavad erinevaid ülesandeid. Analüüs põhineb eeskätt integratsiooni meediamonitooringu andmetel vene- ja eestikeelse pressi kohta ning selle projekti raames toimunud Eesti televisioonikanalite venekeelsete saadete piloot- ehk prooviuurimisel.

Eesti televisioonikanalite venekeelsete saadete maastik

Üleriigiliselt jälgitavaid venekeelseid telesaateid toodavad avalik-õiguslik Eesti Televisioon ning erakapitalil baseeruv Kanal 2. Nende telekanalite kõikide venekeelsete saadete summaarne aeg ei ületa keskmiselt ühte tundi ööpäevas. Üks saatesari ei ole eetris rohkem kui kord nädalas. Pilootuurimuse andmestikuks on kõik ajavahemikus 1.november – 16.detsember 1999 eetris olnud ETV venekeelsed saated ning saated sarjast “Venelased Eestis” (Kanal 2).

Eelmainitud telekanalites transleeritakse järgmised venekeelsed saated:

- ✓ Poliitilis-ühiskondlikku temaatikat puudutatakse venekeelsetest saadetest peamiselt sarjades “Teadmiseks” ja “Subjektiiiv”, kus käsitletakse nii eestlastes kui mitte-eestlastes murettekitavaid küsimusi: arutletakse Eesti ühiskonnas levinud sotsiaalsete probleemide ning garantiide, samuti tööhõive ja toimetuleku jms teemadel.
- ✓ Kultuurilist temaatikat puudutavates sarjades “Ateljee”, “Mozaika” ja “Eesti rahva kultuur ja ajalugu” täidetakse üks Eesti riiklikus integratsiooniprogrammis mainitud ülesanne – “erinevate kultuuride tundmaõppimine” läbi televisiooni. Venekeelsete saadete eetriajal näidatakse samuti eesti keelest vene keelde tõlgitud telesaadet “Trep””, milles räägitakse tüüpilise eesti kodu interjööri kohta. Antud sari ei olnud algselt otseselt ette nähtud vene keelt kõnelejatele. Mis ajendas elektroonilise meedia töötajaid just saatest “Trep” venekeelsete subtiitritega analoogi tegema, on omaette huvipakkuv küsimus. Tsiteerida võiks siinkohal aga riiklikku integratsiooniprogrammi: “Integratsiooniprotsessi väljundiks on Eesti versioon mitmekultuurilisest ühiskonnast, mida iseloomustab ... eesti kultuuridominant.”
- ✓ Kolmas venekeelsete saadete rühm on tähelepanu alla võtnud mitte-eestlaste kui vähemuse elu Eestis ning mitte-eestlaste identiteedi muutumise küsimuse. Siia hulka kuuluvad saated “Venelased Eestis”, “Saatused” (“Sudjbo”) ja “Minu juured”. Sarjad “You” (“Tõ”) ja “Põlvkond 2000” orienteeruvad ennekõike mitte-eestlastest noortele, peegeldades uue põlvkonna maailmapilti.
- ✓ Kanal 2 saade “Subboteja”, mis jäi pilootuurimuse andmestikust välja, väärrib eraldi mainimist tänu oma populaarsusele nii eesti- kui venekeelse auditooriumi hulgas. Saade ühendab endas nii publitsistika kui meelelahutuse elemente.

Võime järeldada, et Eesti televisioonikanalite venekeelsete saadete maastik on küllaltki kirju ning telesaadete kaudu rahuldatakse mitte-eestlaste erinevaid vajadusi: objektiivselt infost meelelahutuseeni. Puudusena võiks nimetada vaid seda, et mõned üsna lootusrikkad projektid (näiteks “Põlvkond 2000”) on praeguseks lõpetatud või nende jätkumine pole kindel rahanappuse tõttu (näiteks saatesari “You”).

Televisiooni kui tugeva identiteedikonstrueerija potentsiaal

Läbiviidud pilootuurimuse peamiseks eesmärgiks oli katsetada ning täiustada uurimismetoodikat, mis aitaks lahti mõtestada Eesti televisioonikanalite venekeelsete saadete tähtsust ja tähendust integratsiooniprotsessi forsseerimisel. Integratsioonikäsitluses muutub televisiooni roll eriti oluliseks, kuna Eesti venekeelne trükimeedia näib olevat integratsiooni edendaja rollis ebeefektiivne, valgustades ühiskondlikke nähtusi üsna ühekülgselt.

Eesti venekeelses televisioonis on peidus siiani kasutamata jäänud potentsiaal saada dialoogivahendajaks eestlaste, mitte-eestlaste ja Eesti riigi vahel. Murettekitavaks on vaid asjolu, et suurem osa kohalikke mitte-eestlasi ei tunne venekeelsete telesaadete vastu huvi. Järelkult tuleks keskenduda küsimusele, kuidas saateid venekeelsele auditooriumile atraktiivsemaks muuta, et neid siiski vaadataks.

Hoolimata tõigast, et mitte-eestlastest vaatab 74,8% ainult Venemaa telekanaleid, arvab 59,3% neist siiski, et Eesti telekanalite venekeelsed saated aitavad mõningal määral integratsioonile kaasa (Saar Poll, monitooring, märts 2000). Avaliku arvamuse uuringutele ning eksperthinnangutele toetudes näib, et televisioon võiks olla kommunikatsioonivahend, mis aitaks kaasa ühise inforuumi ning ühtsustunde tekkimisele kogukondade vahel, säilitades sealjuures nende kultuurilised erinevused.

Televisioon mitte-eestlaste uue identiteedi kujundajana

Kohaliku venekeelse televisiooni mõju mitte-eestlaste identiteedile on jäänud silmnähtavalt tagasihoidlikuks Eesti telekanalite madala vaadatavuse tõttu venekeelses kogukonnas, kuid kindlasti mitte identiteeti konstrueerivate elementide puudumise pärast. Televisiooni pilootuurimuse tulemusena saadi piiratud arv telesaadetele iseloomulikke konstrukte, mis eeldatavalt aitavad kujundada mitte-eestlaste uut identiteeti.

Venekeelse teleajakirjanduse lemmikkangelaseks on saanud üks **“paljudest toredatest inimestest”** ja ammu enne seda, kui linnatänavatele ilmusid vastavasisulise kampaania plakatid. “Tore inimene” on vene telesaadetes enamasti kas vene keele ja kultuuriga kokkupuutepunkti omav eestlane või integreerunud mitte-eestlane. “Integreerunud” tähendab ükskõik mil viisil – kas oma töö, perekonna või suhtlemise kaudu – Eesti ühiskonnas harmoonia leidnud inimest, keda esitatakse atraktiivse eeskujuna. Ta on õppinud selgeks eesti keele ning positiivselt meelestatud Eesti riigi suhtes, järelkult on temast saanud sümpaatne ja edukas “tore inimene”. Taolise sõnumi silmapaistvaimaks edastajaks osutus saade “Venelased Eestis” ning samuti noorteprogramm “You”.

Venekeelse televisiooni väga iseloomulikuks taotluseks on **demonstreerida eestlasi ja mitte-eestlasi partneritena**. Eestlast ja mitte-eestlast ühendavaks tunnuseks võib olla töö, näiteks kaks Kodakondsus- ja migratsiooniameti ametnikku stuudiokülalistena, ühised veendumused, näiteks juhul, kui Tallinna linna võimukoalitsiooni partnerid selgitavad eetris oma seisukohti; väga sageli on tegemist ka sõprussuhete või segaabielluga, mille puhul toonitatakse poolte erinevat rahvust.

Ajaloo temaatikat puudutavas saates “Põlvkond 2000” väljendus selgelt, et kohalike mitte-eestlaste seas (sh. noored) tajutakse Eestit jätkuvalt endise NSVL regiooni osana. Auditoorium ei suutnud vahet teha Eesti ja Nõukogude Liidu (Venemaa) ajaloo problemaatika vahel. Sel taustal kujundavad mitmed venekeelsed telesaated oma vaatajates järjekindlalt **uut suhet ajaloosse**. Lähiajaloo poliitiliste arengute ümbermõtestamine on venekeelsele televisioonile väga iseloomulik. Ühest “Subboteja” saatest teise kordub nõukogude elu absurdsust naeruväärstav motiiv. Vene keeles näidatud sari “Oli kord ENSV” sisendab arusaama nõikogude epohhist kui igaveseks minevikku jäänud nähtusest.

Uue “meie”-tunde tekitamine, just kogukondade (mitte isikute) tasemel, on mitmete teleprogrammide väga iseloomulikuks teadvustatud või teadvustamata taotluseks ning toimub eelkõige läbi keele. Näiteks on saates “Põlvkond 2000” sõna “Eesti” enamasti asendatud väljendiga “meie riik” (“наша страна”).

Eesti telekanalite venekeelsetes saadetes kujundatakse mitte-eestlaste poliitilist identiteeti erinevaks Venemaa elanike omast, kuid samas üritatakse säilitada mitte-eestlaste kultuurilist seost oma päritoluga. Parimaks näiteks on siinjuures saatesari “Minu juured”, mis on spetsiaalselt pühendatud vene kultuurilise identiteedi taastootmisele.

Kommentaari deta: näiteid Eesti telekanalite venekeelsetest saadetest

⇒ “Venelased Eestis” (Kanal 2, autor Galina Velman):

“Ja mis seal on?” küsib saatejuht. Peipsi järve ääres Mehikoormas elav vene skulptor viskab üle õla põgusa pilgu kauguses sinavale rannaribale. “See on Venemaa”, ütleb ta. “Kunagi käisime seal jõhvikaid korjamas, aga nüüd pole juba ammu seal olnud. Inimesi sealpoolt ei ole ka enam eriti näha – kõik need paadid järve peal on meie kalameeste omad.” “Kas te panite tähele?” sekkub saate autori hääl kaadri tagant. “Ta ütles “MEIE kalamehed”.”

⇒ “Teadmiseks” (ETV, saatejuhid Aleksandr Tšaplõgin ja Igor Žurjarin):

Saate külalisteks on Eiki Nestor ja Sergei Ivanov ning teemaks Kolmikliidu ja Rahva Usalduse vastne võimukoalitsioon Tallinnas. Ivanov lükkab tagasi mõnede vene poliitikute süüdistusi oma valijate huvide reetmises. Järgnevalt läheb sõnaõigus Nestorile, kes toetab Ivanovi argumente. (Ivanoni vene poliitikutest oponentidel ei ole võimalust talle saates vastata). Ivanov ja Nestor demonstreerivad kõigis arutatavates küsimustes üksmeelt. Toonitatakse suuri isiklikke koostöökogemusi, mis pärinevad veel eelmise Riigikogu aegaderst. Samas nimetab Ivanov oma pertnerit pidevalt ekslikult Heiki’ks.

⇒ “Venelased Eestis”, (Kanal 2, autor Galina Velman):

Saate kangelaseks on Andrei Sõritz – günekoloog, kes esimesena Eestis aitas ilmale nn” katseklaasilapse”. Kohe alguses iseloomustab saatejuht Sõritzat kui “venelast, keda tunneb kogu Eesti”, pannes erilist aktsenti sõnale *venelane*. Intervjuu käigus ilmneb, et ise peab ta ennast Eesti ühiskonda integreerunud venelaseks. Andrei Sõritza arust mõiste “integreerunud venelane” ei sisalda endas mitte ainult eesti keele ja kultuuri tundmist ning lugupidamist nende vastu, vaid ka mitte-eestlaste võimalust eneseteostuseks Eesti ühiskonnas. Sealjuures rõhutab ta oma juurte säilitamist. Saatejuht mainibki seda, et Sõritzia lapsed käivad venekeelses koolis, õppides paralleelselt eesti keelt, sest gümnaasiumi kavatsevad nad riigikeeles lõpetada.

Televisiooni roll võrreldes trükimeediaga

Televisioonil on venekeelse meediamaastiku dihhotoomiate süsteemis oma kindel koht. Selgem eristusjoon jookseb just elektroonilise meedia ja trükiajakirjanduse vahel. Integratsiooni kajastamise suhtes iseloomustab nii eesti- kui venekeelset trükimeediat asjaolu, et mõlemad aitavad vähe kaasa integratsiooni edenemisele “...juba mõiste mitmetähendusliku kasutuse tõttu” (vt. samas kogumikus K. Korts ja R.Kõuts *Ajakirjandus kui integratsiooni avalik foorum*,). Eelpoolviidatu ei kehti aga elektroonilise meedia puhul, milles integratsioonile antakse ette enam-vähem kindel kujund: vaatajate haaramiseks protsessi luuakse integreerunud indiviidi eeskujuga, kes sõltumata oma rahvusest ja emakeelest osaleb aktiivselt kodanikuühiskonnas. Kasutatakse ka muid variante, kuid selletaolist kommunikatsioonitaktikat esineb kõige sagedamini.

Kahe meedialiigi vahel on erinevusi ka integratsioonivalmiduse problemaatika käsitlemisel. Nii vene- kui eestikeelse pressi veergudel luuakse vastastikku negatiivne pilt: eestikeelne ajakirjandus alahindab

mitte-eestlaste valmisolekut Eesti ühiskonna ja poliitilise korraga kohaneda, venekeelne ajakirjandus omakorda eestlaste integratsiooni- ja rahvussuhete arendamise valmidust. Elektrooniline meedia edastatab ainult positiivset sõnumit: nii eestlaste kui mitte-eestlaste koostöötähe ning vastastikune sallivus suurenevad.

Venekeelse pressi analüüsimisel selgus, et arvamused integratsiooni, sallivuse ja koostöö suhtes on skeptilise või koguni kriitilise iseloomuga. Eestlasi, eriti poliitikuid ja ametnikke, iseloomustatakse sageli kui rõhujaid ning assimileerijaid (muudesse sotsiaalsetesse rühmadesse kuuluvaid eestlasi venekeelses trükimeedias reeglina pole esitatud). Neid mitte-eestlasi, kes tahavad eestlastega koostööd teha, nimetatakse mõnikord aga “vene rahva reetjateks”, “niinimetatud venekeelseteks tegelasteks” jne (vt. samas kogumikus J. Ilina ja V. Jakobson, *Отражение интеграционных процессов в русскоязычной прессе и ее использование как инструмент интеграции*). Kui venekeelne ajakirjandus esitab eestlasi ja mitte-eestlasi sageli oponentidena (seda nii kogukondade kui indiviidide tasemel), siis venekeelse televisiooni väga tüüpiliseks taotluseks, nagu eelpool mainitud, on demonstreerida neid partneritena.

Kahe meedialiigi analüüs näitas, et venekeelsele trüki- ja teleajakirjandusele iseloomulikud probleemide esitamise tasandid on põhimõtteliselt erinevad. Näiteks mitte-eestlaste keeleprobleemi käsitleb trükimeedia kollektiivsel ja institutsionaalsel tasandil, venekeelse kogukonna kui terviku probleemina ning selle (reeglina ebaefektive) lahendajana nähakse valdavalt Eesti riiki. Seevastu televisioon vaatlleb sama küsimust indiviidist lähtuvalt: nii probleemi asukohaks kui ka selle lahendajaks on konkreetne isik, saate kangeline. Järelikult ainuüksi probleemi individualiseerimise (mitte eitamise!) kaudu saavutab saate autor selle teravuse maandamise ning konfliktuse vähenemise efekti. Viimane tähelepanek kehtib ka paljude teiste mitte-eestlaste jaoks aktuaalsete probleemide puhul.

Trükiajakirjanduse monitooring viis tõdemuseni, et tavakodanike arvamusega arvestatakse venekeelses pressis harva (vt. samas kogumikus P. Tammpuu, *Integratsiooniga seotud subiektide, sündmuste ja institutsioonide käsitlemine eesti- ja venekeelses pressis*). Eesti televisioonikanalite venekeelseid saateid iseloomustab hoopis vastupidine lähenemisviis: reeglina tagab televisioon vaatajaile vahetu kokkupuute saate kangelasega, kelle hääl ei kõla mitte ainult mingi rühma arvamuse, vaid ka oma isikliku vaadete spektri esitamiseks avalikkusele.

Eesti pressis on muutunud üldlevinuks arusaam, et “...eestlased ja mitte-eestlased elavad tegelikult erinevates kultuuri- ja inforuumides” (vt. samas kogumikus P. Tammpuu, *Sallivus ja rahvussuhted eestikeelses ajakirjanduspildis*). Mitte-eestlaste kultuurilist tegevust valgustavate telesaadete olemasolu (näiteks, “Ateljee”) ja mõningate eestikeelsete saadete tõlkimine vene keelde (näiteks, “Aktuaalne kaamera” ning “Trepp”) osutab faktile, et läbi elektroonilise meedia üritatakse neid ruume lähendada.

Ühe märkimisväärse momendina tuleb veel esile tõsta konstrueeriva sõnumi ühepoolsust – venekeelsete televisioonisaadete hulgas puudub saade, mille eesmärgiks oleks edastada poleemikat erinevate seisukohtade vahel (välja arvatud 2000. aasta keskel peatatud projekt “Põlvkond 2000”). Venekeelset vaatajat informeerib Eesti sotsiaal-poliitilistest arengutest peale uudistesaadete peamiselt sari “Teadmiseks”, milles poleemikat praktiliselt ei esine. Üheski saates ei esitatud Eesti integratsiooni- või muulaspoliitikat läbinisti kritiseerivast vaatepunktist. Puuduvad ka süüdistused mitte-eestlaste diskrimineerimise kohta. Venekeelse trükimeedia alusel võib samas väita, et taolistel seisukohtadel on kohalikus muulaskonnas (või vähemalt venekeelses trükimeedias kajastatud autorite ja allikate seas) üsnagi tugev resonants.

Seega esindab just venekeelne teleajakirjandus muulaskonnas eksisteerivast Eesti riiki ja integratsiooni puudutavast laiaast vaadetespektrist positiivselt meeletatud osa. Selle spektri teised osad ei ole esindatud ei monoloogi ega dialoogi vormis. Millest võiks taoline olukord tuleneda? Vastuse otsimisel jõudsimme kahe peamise versioonini.

Esimene võimalus, et tegemist on riigi diktaadiga, mis tellib enda suhtes soodsat telepilti kasutades ära ETV omaaja. Selle poolt räägib näiteks see, et Eesti Televisiooni ja Integratsiooni Sihtasutuse vahel on sõlmitud leping integratsiooniteemaliste saadete toetamise kohta. Tugev vastuargument on aga seotud Kanal 2-ga, mis on avalik-õigusliku televisiooniga igati võrreldav positiivse integratsioonisõnumi konstrueerija.

Teine võimalik seletus on seotud saadete autoritega. Tähelepanuväärne on fakt, et eranditult kõik venekeelsete saadete juhid on kas suuremal või vähemal määral ise integratsiooniprotsessi läbinud: nad valdavad eesti keelt, töötavad mitmekultuurilises kollektiivis, võtavad aktiivselt osa Eesti ühiskonna elust ning projitseerivad saadud positiivseid kogemusi edasi oma vaatajatele. Võib oletada, et selles väljendub üks integratsiooni väga olulisi omadusi, mis on omaette uurimisteenaks – võime ennast taastoota.

Kokkuvõtteks

Meediamonitooringu käigus ilmnas, et võrreldes pressiga on Eesti telekanalite venekeelsed saated küllaltki tugeva positiivse integratsioonisõnumi edastajateks. Need on aluseks võrdväärsete telgedega integratsiooniparadigma loomisele: suhe “eestlane – mitte-eestlane – riik” on neis suhteliselt konfliktivaba.

Analüüsis eristus piiratud hulk sõnumeid ning teemasid, mis korduvad erinevate autorite ja saatesarjade puhul. Kõige iseloomulikud teemad ning sõnumid ja nende esitamiseviis on peaaegu eranditult suunatud vaataja hoiakute kujundamisele. Sellega püütakse, ühelt poolt, muuta vaataja hoiakuid kaasaja Eesti ühiskonda aksepteerivaks ning, teisalt, distantseerida vaatajat lähimineviku identiteedist ja reaalsustest. Selle tulemuslikkus sõltub otseselt saadete vaadatavusest, mis võrreldes Venemaa telekanalitega on madal.

Valeria Jakobson ja Jelena Iljina on eristanud nelja venekeelses trükimeedias esinevat Eesti ühiskonna integreerimise mudelit: “roosat värvi”, “halli”, “musta” ja “stiihilist” stsenaariumit (vt. samas kogumikus J. Iljina ja V. Jakobson, *Отражения интеграционных процессов в русскоязычной прессе и ее использование как инструмент интеграции*). Käsitledes kõrvuti venekeelset trüki- ja elektroonilist meediat tundub, et venekeelsed saated Eesti telekanalites kas teadlikult või teadvustamata väldivad “hallile” stsenaariumile omast osa nagu “...sallimatut ja teistele kultuuridele suletud inimest”. Televisioon ei ole võtnud omaks ka venekeelses ajakirjanduses edastatavat nn. “musta” stsenaariumit, mis baseerub negatiivsete hoiakute tekitamisel mitte-eestlastes Eesti poliitikute ja ametnikute suhtes.

Venekeelse elektroonilise meedia puhul on tegemist pigem integreerunud ühiskonna nn. “roosat värvi” stsenaariumiga. Kõrvutades venekeelsetes ajalehtedes jälgitavat selletaolist mudelit ning venekeelsetes telesaadetes edastatavat sõnumit leidub rida alltoodud ühisjooni. Näiteks, mitte-eestlased valdavad eesti keelt ning kasutavad eestikeelset massimeediat, neil on samad õigused ja võimalused nagu eestlastelgi, nende kultuuriruum säilib eesti kultuuriruumi kõrval. Poliitilisel areenil tegutsevad mitmerahvuselised erakonnad; kultuurilises sfääris laiendatakse kontakte Venemaaga jm.

Kasutatud kirjandus

1. Anderson, Benedict (1983). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso: London.
2. Berger, Peeter L. Ja Luckmann, Thomas (1966/1981). The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge. Doubleday: New York, Allen Lane: London
3. Fairclough, Norman (1995). Media Discourse. Edward Arnold: London.
4. Hall, Stuart (1997). The Work of Representation. Kogumikus: Hall, Stuart (toim.) (1997). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. SAGE Publications: London
Thousand Oaks, New Delhi
5. Ivanov, Pavel (2000). ETV venekeelsete saadete toimetuse arenguperspektiividest (avaldamata)
6. Trapido, Denis (2000). Toredad inimesed ja vinge riik. Postimees 12.06.2000.
7. (1999) Estonian Human Development Report 1999, lk. 45-53. Tallinn